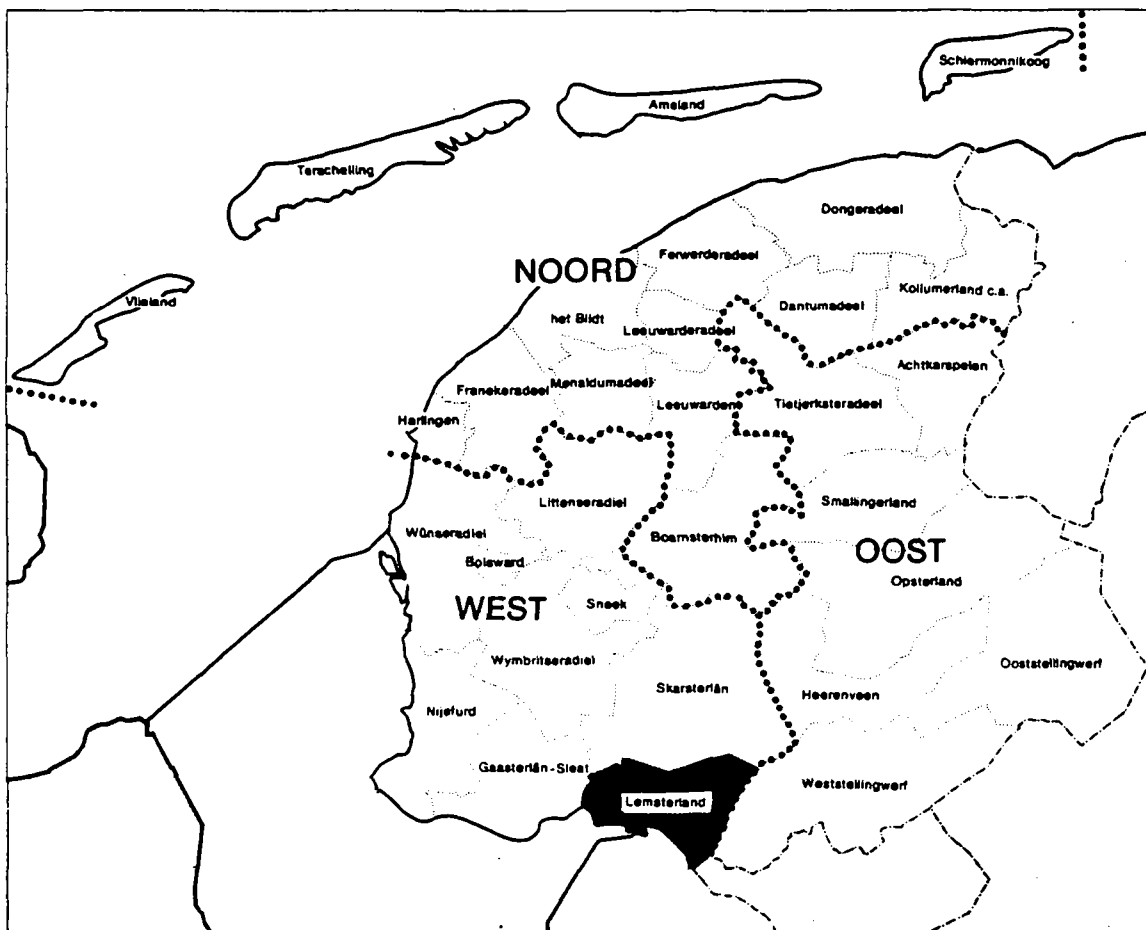

Monumenten Inventarisatie Project

GEMEENTEBESCHRIJVING

LEMSTERLAND

PROVINCIE FRIESLAND - REGIO ZUID-WEST FRIESLAND

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	3
2	BODEMGESTELDHEID	
2.1	Ontstaansgeschiedenis	3
2.2	Bodemsoorten	3
2.3	Reliëf	4
2.4	Waterbeheersing	4
3	GRONDGEBRUIK, VERKAVELING EN LANDSCHAPSBEELD	
3.1	Grondgebruik	5
3.2	Verkaveling	5
3.3	Landschapsbeeld	5
4	INFRASTRUCTUUR	
4.1	Waterwegen	6
4.2	Landwegen	6
4.3	Tramverbinding	7
4.4	Gas-, electriciteits- en drinkwatervoorziening	7
5	MIDDELEN VAN BESTAAN	
5.1	Algemeen	7
5.2	Lemmer.....	8
6	NEDERZETTINGEN	
6.1	Algemeen	8
6.2	Lemmer	9
6.3	De overige dorpen	10
6.4	Verspreide bebouwing	11
	LITERATUUR	12
	GERAADPLEEGD KAARTMATERIAAL	13
	Bijlage I Bevolkingsontwikkeling	14

1 INLEIDING

De gemeente Lemsterland is gelegen in regio Zuid-West Friesland. De gemeente grenst in het westen aan de gemeente Gaasterlân-Sleat, in het noorden aan de gemeente Skarsterlân, in het oosten aan de gemeente Weststellingwerf in regio De Friese Wouden en in het zuiden aan de Noordoostpolder, de provincie Overijssel en het IJsselmeer. In de gemeente Lemsterland liggen de nederzettingen Bantega, Delfstrahuizen, Echten, Echtenerbrug, Eesterga, Follega, Lemmer en Oosterzee.

De gemeente heeft een oppervlakte van 123,83 km², waarvan 46,34 km² tot het binnenwater behoort (m.n. de Groote Brekken en een deel van het Tjeukemeer en het Brandemeer). Op 1 januari 1989 telde de gemeente 11.568 inwoners, waarvan bijna drie kwart woonachtig was in de hoofdplaats, het dorp Lemmer.

Het gebied tussen de Lange Sloot en de voormalige Zuiderzee hoorde vroeger onder Gaasterland. Delfstrahuizen hoorde tot 1934 bij de gemeente Schoterland, werd nadien bij Haskerland gevoegd en hoort sinds de gemeentelijke herindeling van 1984 bij Lemsterland. Ook het gebied Schoteruiterdijken werd bij Lemsterland gevoegd, zodat i.p.v. de Polderdijk de Tjonger de nieuwe oostgrens werd.

2 BODEMGESTELDHEID

2.1 Ontstaansgeschiedenis

Ongeveer 200.000 jaar voor Christus, tijdens de Rissijstijd (het Saalien), bereikte het landijs het noorden van ons land. In deze periode vond een stuwing van de ondergrond plaats door de ijsmassa's. De brede dalen van de huidige riviertjes de Boorne, de Linde en de Tjonger zijn waarschijnlijk oude smeltwaterdalen. Zoals gezegd vormt de Tjonger tegenwoordig de oostelijke begrenzing van de gemeente Lemsterland.

Op de na de ijstijd achtergebleven keilemlagen kwam werd een laagje dekzand afgezet. Daarop ontwikkelde zich later een veenpakket toen in warmere tijden plantengroei mogelijk werd en de zeespiegel rees. Als gevolg van de verdere klimaatsverbetering bleef de zeespiegel stijgen door het afsmelten van het ijs. Hierdoor werd op verschillende plaatsen het veen bedekt met lagen zeelei.

2.2 Bodemsoorten

De bodem in de westelijke helft van de gemeente bestaat uit jonge zeelei op veen en in de oostelijke helft uit laaggelegen venen met in de veenpolder van Echten restveengronden. Langs de Tjonger ligt kleigrond, die bij Schoterzijl met een tong naar het noordwesten opdringt. Aan de voormalige Zuiderzeekust liggen jonge zee-kleigronden.

2.3 Reliëf

Het grootste gedeelte van de gemeente Lemsterland ligt beneden N.A.P. In de polder Kleine Brekken bij Lemmer en in de Veenpolder bij Echten ligt de bodem plaatselijk ca. 2 meter beneden N.A.P. Alleen het uiterste zuidoosten van de gemeente in de polder Buitendijksveld ligt voor een deel boven N.A.P.

2.4 Waterbeheersing

Zeewering

Na de bedijkingen, waarmee omstreeks het jaar 1000 een begin werd gemaakt, kon het buitenwater beter worden gekeerd. In verband met onvoldoende veiligheid die de zeedijken langs de Friese zuidkust boden werden daar achter enige binnendijken aangelegd of oude zeeweringen als slaperdijk onderhouden. Zo werd in de jaren 1729-1734 de slaperdijk Lemmer-Tacozijl aangelegd, welke dijk door inklinking en zakking haar karakter als dijk verloren heeft. In het zuidoosten van de gemeente werd in 1702 de Nieuwe Dijk aangelegd als zeedijk, waarna de zuidoostelijke punt van de gemeente voortaan het Buitendijksveld werd genoemd.

De dijkdoorbraken en overstromingen van 1825 - o.a. ten oosten van Lemmer - vormden een nieuwe impuls voor de strijd tegen het water. De zeedijken werden verzaamd en de binnenlandse waterstaat werd verbeterd door de verruiming van de stroomkanalen naar de zeesluizen en de belangrijkste scheepvaartwegen. Door de aanleg van de Noordoostpolder is het gebied ten oosten van Lemmer geen kustgebied meer.

Afwatering

Voor de bedijking waterde het gebied op natuurlijke wijze af via slenken en prielen die vaak diep het land binnendrongen. Voor de uitwatering werden in de zeedijken zijlen aangelegd op de plaatsen waar de nieuwe dijken de bestaande waterlossingen kruisten. Vanwege de lage ligging van het grootste gedeelte van het gebied dat thans tot de gemeente Lemsterland behoort was de toestand van de afwatering verre van ideaal. Op diverse manieren heeft men getracht daar verbetering in aan te brengen. In het onderhavige gebied was vooral de bouw van het stoomgemaal bij Lemmer (1915-1920) van belang.

Sinds de aanleg van de Afsluitdijk (1932) heeft de natuurlijke afwatering door sluizen op de voormalige Zuiderzee niets meer te betekenen en is men geheel op bemaling aangewezen. De bemaling vond vroeger plaats met behulp van vele watermolens, die in de loop der jaren (bijna) allemaal zijn verdwenen omdat men diverse gemalen heeft gebouwd die de taak van de molens hebben overgenomen.

Het voornaamste boezemwaterschap is de Lemster Polders (1334 ha); de Lemstersluis (bijna 3000 ha) is een in 1872 opgericht zeewerend waterschap; de Echterpolder (2376 ha) en de polder waarin Delfstrahuizen is gelegen zijn veenpolders. De Echterpolder

werd omstreeks het midden van de 19e eeuw opgericht. Eerder waren al drie grote veenkanalen gegraven. Om de polder werd de Veendijk aangelegd, waarna met behulp van windmolens het overtollige water uit de polder werd gemalen. Zeer geleidelijk aan werd het veen, riet en water omgevormd tot landbouwgrond. Tot ver na 1900 waren er in de polder nog verschillende grote uitgeveende plassen.

3 GRONDGEBRUIK, VERKAVELING EN LANDSCHAPSBEELD

3.1 Grondgebruik

De grond in de gemeente Lemsterland was omstreeks 1850 grotendeels in gebruik als weide- en hooiland. Door de lage ligging was de grond niet geschikt voor akkerbouw. Op verschillende plaatsen lagen moerassige gronden, met name langs de kust en in de veenpolder (Echtenerpolder) in het oostelijke deel van de gemeente. In de omgeving van Delfstrahuizen waren in 1850 nog enkele moerassige terreinen en wat bouwland.

Geleidelijk aan werden de woeste gronden in cultuur gebracht. Vooral in de Echtenerpolder werden grote verveende stukken grond geschikt gemaakt voor de landbouw door de omvorming in weide- of hooiland.

In de polder van Delfstrahuizen werd land aangemaakt in het kader van de werkverschaffing in de dertiger jaren.

In het Buitendijksveld, in de zuidoosthoek van de gemeente, werd grasland omgezet in bouwland, waarschijnlijk na de aanleg van de Noordoostpolder toen op het oude land de grondwaterstanden doorgaans lager werden. De eerste boerderijen werden hier pas na de Tweede Wereldoorlog gebouwd.

3.2 Verkaveling

In het gebied dat nu tot de gemeente Lemsterland behoort kon omstreeks 1850 overwegend een verkaveling in zeer lange smalle stroken worden aangetroffen : een hooilanden-verkaveling. In de Echtenerpolder was nog niet alle grond verkaveld en rond het voormalige Huis te Velde en de Kooi was sprake van een rationele 17e eeuwse verkaveling. Een andere uitzondering op de hooilanden-verkaveling vormde een gebied met een jongere blokverkaveling tussen Tacoziyl en Lemmer.

De oude verkaveling in Lemsterland is in grote lijnen opvallend goed bewaard gebleven.

3.3 Landschapsbeeld

Het landschap in de gemeente Lemsterland bestaat voornamelijk uit open, waterrijke, weidegebieden met wat opgaande beplanting langs de wegen en in de Echtenerpolder ook diverse rietvelden.

4 INFRASTRUCTUUR

4.1 Waterwegen

Het huidige grondgebied van de gemeente Lemsterland was vanouds bijzonder waterrijk. Omstreeks 1850 waren er de volgende grotere meren en plassen : het Tjeukemeer, de Grootte Brekken en de beide Kleine Brekken, het Brandemeer (Kleine Slotermeer) en de Grootte Wiel. De beide Kleine Brekken werden (tussen 1865 en 1930) drooggelegd en het Grootte Wiel in 1859.

Het is niet verwonderlijk dat in dit waterrijke gebied het verkeer over water van groot belang was. De vele waterlopen (waaronder de Ee, Lemster Rijn en Tjonger) waren voor het lokale en soms ook voor het doorgaande verkeer van betekenis.

De voormalige Zuiderzee en de haven van Lemmer waren van belang voor het doorgaande scheepvaartverkeer.

In de Echtenerpolder lagen drie grotere en diverse kleinere veenkanalen, waarlangs de turf werd afgevoerd. De drie grotere vaarten waren de Gietersche vaart (of Westelijke vaart), de Middenvaart (Westelijke Kempnaers turfvaart) en de Oostelijke vaart (Oostelijke Kempnaers turfvaart, Klijsmavaart). Totdat de wegen in de polder werden aangelegd bleven de vaarten een functie voor het vervoer van goederen (en personen) houden.

Tussen 1915 en 1920 werd tegelijkertijd met het Woudagemaal het stroomkanaal aangelegd van de Grootte Brekken naar het gemaal.

Aan het begin van de jaren vijftig werd ten behoeve van de scheepvaart het Prinses Margrietkanaal aangelegd.

4.2 Landwegen

Over land was de gemeente Lemsterland slecht bereikbaar. Omstreeks 1850 waren er behalve diverse dijken, wallen en paden slechts twee belangrijke (doorgaande) wegen, namelijk de straatweg van Lemmer naar Sneek (via Eesterga en Follega), welke tussen 1843 en 1845 gereed kwam, en de rijweg van Lemmer naar Heerenveen (via Oostzee, Echten en Delfstrahuizen), die in 1857 kunstweg werd. Ook was er een grindweg van Lemmer over Tacoziyl naar Sondel in Gaasterland.

Omstreeks 1900 werden diverse wegen aangelegd in de Echtenerpolder, waaronder de Middenweg. In daarop volgende periode tot aan de Tweede Wereldoorlog werden verschillende wegen verbeterd. Sommige woningen in de polder zijn nog altijd slechts gaande of met de fiets bereikbaar.

De belangrijkste na-oorlogse wijziging was de aanleg omstreeks 1970 van de Rijksweg 50 vanaf Joure naar Lemmer en verder de provincie Flevoland in.

4.3 Tramverbinding

In 1900 kreeg Lemmer een tramverbinding met Joure. In Lemmer sloot de tram aan op de bootdienst naar Holland. De trambaan werd aangelegd op een dijk los van de bestaande infrastructuur, loodrecht op de verkavelingsrichting. Over de Follegasloot werd ten behoeve van de tram een draaibrug gelegd; bij de brug werd een woning gebouwd voor de brugwachter.

De stoomtram vervoerde aanvankelijk passagiers maar werd kort na de Tweede Wereldoorlog goederenram omdat autobusdiensten geleidelijk aan het personenvervoer hadden overgenomen. In 1968 werd de tramverbinding opgeheven. Het tracé is nog zeer goed herkenbaar omdat de spoordijk (grotendeels) bewaard is gebleven, ook in de woonwijken van Lemmer. Ook de remise aan de stationsweg in Lemmer bleef gespaard voor de slopershamer.

4.4 Gas-, electriciteits- en drinkwatervoorziening

Lemmer had in 1930 een eigen gasfabriek. Over deze fabriek is nog weinig bekend. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg Lemsterland de beschikking kreeg over aardgas.

De aansluitingen op het electriciteitsnet kwamen in het begin van de jaren twintig tot stand. Op het huidige grondgebied van de gemeente Lemsterland verrees maar liefst een zestal schakel- of transformatorstations. Behalve verschillende huishoudens en bedrijven werden ook diverse watermolens en het gemeaal bij Delfstrahuizen van electriciteit voorzien.

De eerste aansluitingen op het waterleidingnet dateren uit de periode 1922-1942.

5 MIDDELEN VAN BESTAAN

5.1 Algemeen

Landbouw en zuivelindustrie

Omstreeks 1850 vond een groot deel van de bevolking van Lemsterland haar bestaan in de landbouw. Omdat de landbouwgrond bijna uitsluitend bestond uit wei- en hooilanden lag de nadruk sterk op de veehouderij.

Aan het einde van de 19e eeuw werd de zuivelproductie geleidelijk aan verplaatst van de boerderij naar de fabriek. In Lemsterland waren vier zuivelfabrieken. De oudste daarvan is de Stoomzuivelfabriek "Lemsterland" te Oosterzee (Gieterschebrug), welke in 1891 werd opgericht als particuliere fabriek. De fabriek (thans Novac) is nog in werking. Vanaf 1894 bestond in Echten een handkrachtfabriekje "de Eenvoud", (vanaf 1903 op coöperatieve basis?). De zuivelfabriek "de Eendracht" te Delfstrahuizen (bij Echtenbrug) werd in 1899 opgericht, kwam later in handen van Frico maar werd in 1966 gesloten. Na de sluiting kreeg het complex een herbestemming op het terrein van de horeca en recreatie (scheepswerfje

/ appartementen). In Lemmer werd omstreeks 1900 de zuivelfabriek "de Hoop" opgericht, welke later werd overgenomen door Lankhorst.

Vervening en zuiderzeevisserij

De veenderij was hier vanaf de 17e eeuw van groot belang. In de gemeente liggen twee veenpolders, nl. de Echtenerpolder en de polder van Delfstrahuizen. Vooral de inwoners van Echten en Oosterzee vonden in de veenderij een bestaan.

Na 1880 nam de vraag naar turf af waardoor het werk in de veenderijen een aflopende zaak werd. In de Zuiderzeevisserij werd vervangende werkgelegenheid gevonden. De drukke visserij schiep ook werk voor andere bedrijven zoals scheepswerven, zeilmakerijen, netten-breierijen en visrokerijen. Op Het Leeg te Lemmer stonden aan het begin van deze eeuw 4 rokerijen. Door de afsluiting van de Zuiderzee aan het begin van de jaren dertig viel de visserij als bestaansbron weg en begon een moeilijke tijd waarin het werk aan de Noordoostpolder aan het einde van de jaren dertig voor een tijdelijke opleving zorgde.

5.2 Lemmer

Lemmer was voor de 19e eeuw als havenplaats van betekenis in verband met de Oostzeevaart en later voor de Zuiderzeevissers. Het karakter van vissersdorp ging na het verdwijnen van de visserij langzaam verloren. De werkgelegenheidsstructuur in Lemmer was vanouds gevarieerder dan op het platteland. Afgezien van de met de scheepvaart samenhangende bestaansbronnen (zoals scheepstimmerwerven, een lijnbaan en een houtzaagmolen, mastenmakerijen en haringdrogerijen), waren hier omstreeks 1850 bijvoorbeeld ook pottebakkerijen, een looierij en een korenmolen.

Aan de oostzijde van Lemmer, op het terrein tussen de Lemster Rijn en de Zeedijk, legde de houtindustrie een groot beslag op de ruimte. Deze industrie is daar nog altijd gevestigd, en een deel van de oude gebouwen (van rond 1900 ?) is nog bewaard gebleven.

Na de Tweede Wereldoorlog ontstond nieuwe werkgelegenheid door de vestiging van verschillende industrieën, vooral na de aanwijzing tot ontwikkelingskern voor industrie en stuwende dienstverlenende bedrijven. Voor de nieuwe industrieën werd buitengaats een nieuw terrein aangelegd en later de Lemsterhoek, het grote terrein ten westen van Lemmer. Ook de opkomende watersportrecreatie bleek een nieuwe bron van werkgelegenheid.

6 NEDERZETTINGEN

6.1 Algemeen

Ook omstreeks 1850 was Lemsterland beslist geen dichtbevolkt gebied. Behalve Lemmer waren er geen grote dorpen. De bebouwing was, afgezien van de kleine woninkjes en hutten in de veengebieden en wat verspreid liggende bebouwing in het westen van de gemeente,

voor een groot deel min of meer verspreid gelegen aan de weinige begaanbare doorgaande wegen. In de periode 1850-1940 groeide het inwonertal van de meeste dorpen en ontstonden geringe verdichtingen van de bebouwing, terwijl Lemmer op grotere schaal werd uitgebreid.

6.2 Lemmer

Lemmer was en is de hoofdplaats van de gemeente Lemsterland. Vanwege de relatief grote omvang werd Lemmer wel als "vlek" betiteld. De plaats had omstreeks 1850 een wat langgerekte vorm als gevolg van de ligging langs de kust en de dijk, zoals op de kaart van Eekhoff is te zien. Belangrijke elementen in de plattegrond van Lemmer zijn ook de waterlopen de Zijlroede en de (Lemster) Rijn en natuurlijk de haven, waaraan Lemmer haar karakter als haven- en vissersplaats ontleende. Aan de weg naar Sneek was behalve de begraafplaats ook bebouwing gesitueerd. Aan de oostzijde van Lemmer stond een houtzaagmolen en aan de westzijde een korenmolen.

De meest opvallende uitbreidingen tussen 1850 en 1950 zijn :

- de vergroting van de begraafplaats (na 1930 en voor 1950);
- de zeekering om het dorp, de nieuwe buitenhaven, het sluiscomplex en het verbindingskanaal tussen Rijn en Binnenhaven (1887);
- de aanleg van de trambaan tot aan de haven met de bouw van een station/remise (ca. 1900);
- lintbebouwing langs de straatweg naar Sneek (verschillende perioden);
- de relatief grote toename van de bebouwing aan de noordzijde van Lemmer.

Genoemde uitbreidingen aan de noordzijde van Lemmer hebben een eenvoudig, rechthoekig stratenplan. Op de topografische kaart van 1930 is de Parkstraat ingetekend, met aan beide zijden bebouwing; het terrein tussen de Parkstraat en het oude Lemmer is nog grotendeels open. Wel was daar de schippersschool reeds tot stand gekomen. Tussen 1930 en 1950 werd dit gebied verder ingevuld en uitgebreid, voornamelijk met eenvoudige vrijstaande of dubbele woningen, woningen in lange rijen en enkele scholen. Door latere verdere invullingen en vervangende nieuwbouw (bijvoorbeeld ter plaatse van de schippersschool en aan de Parkstraat) staan er bouwwerken uit verschillende perioden van een verschillend karakter.

Na 1955 is ook het beeld van het oude dorp totaal veranderd. De huizen aan de Pietersbuurt en de Singel (eenkamerwoningen gebouwd door timmerman Pieter Martens de Vries) werden afgebroken en de Vissersburen werd gedempt. Met de afbraak ging ook het karakter van vissersdorp verloren. Het IJsselmeer werd teruggedrongen door de industrieterreinen buitengaats. Nieuwe, ruim opgezette wijken kwamen tot stand en aan het openbaar vaarwater werden luxe bungalows gebouwd.

6.3 Overige dorpen

Bantega en de Veenpolder van Echten

De Echtenerpolder kwam kort na het midden van de vorige eeuw tot stand. Het westelijke deel hoorde onder Oosterzee en het oostelijk deel onder Echten. In de polder was in het begin nog maar weinig land aangemaakt. Temidden van veen, water en riet lagen enkele wallen met wat hutten of huisjes daarop, die voor het grootste deel weer verdwenen zijn (Otterweg, Zwarte Dijk, Bandsloot, Kooisloot). Ook langs de drie grote vaarten was dergelijke bebouwing aanwezig. Een markant element in de polder was het zogenaamde Huis te Velde, gelegen temidden van op een rationele wijze verkaveld gebied in de nabijheid van een voormalige eendekooi. Na 1850 werd de polder geleidelijk aan in cultuur gebracht en groeide het aantal woningen en boerderijtjes. Omstreeks 1900 werden diverse wegen aangelegd in de Echtenerpolder, waaronder de Middenweg, waarna het groeitempo verder toenam. Bij de samenkomst van de Middenweg en de Bandsloot (veel namen van wegen in Lemsterland eindigen op -sloot) begon zich de kern te ontwikkelen van het latere Bantega, dat vroeger ook wel Nieuw-Echten werd genoemd. Vooral in de jaren twintig werd hier veel gebouwd.

In 1947 werd Bantega een zelfstandig dorp. Na de oorlog hebben zich hier geen grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen meer voorgedaan.

Langs de Tjonger liggen enkele boerderijen die vroeger hoorden bij het voormalige dorp Schoteruiterdijken.

Delfstrahuizen

Het aan het Tjeukemeer gelegen Delfstrahuizen was omstreeks het midden van de vorige eeuw een agrarisch dorp. Het grootste deel van de bebouwing van dit streek- of wegdorp bestond uit enkele uit elkaar gelegen boerderijen gesitueerd aan de weg van Lemmer naar Heerenveen. Tussen 1850 en 1940 en ook in de periode daarna veranderde er maar weinig. De in 1899 opgerichte zuivelfabriek hoort ruimtelijk gezien bij Echtenerbrug.

Bij het dorp hoorde ook Zevenbuurt, bestaande uit een klein aantal huizen aan de Tjonger.

Eesterga en Follega

Eesterga en Follega waren omstreeks 1850 agrarische dorpen. De gebouwen, vooral boerderijen en woningen waren gelegen langs de weg van Sneek naar Lemmer, waardoor de dorpen getypeerd kunnen worden als streek- of wegdorpen. Opvallend is dat ten noorden van het kerkhof van Eesterga de meeste gebouwen aan de westzijde van genoemde weg zijn gelegen, terwijl ten zuiden van het kerkhof vooral langs de oostzijde is gebouwd.

Follega wordt ook wel eens als kruisdorp bestempeld omdat van enige verdichting van de bebouwing sprake was rond de plaats waar de Follegasloot de weg van Sneek naar Lemmer kruist. De kerken

van Eesterga en Follega zijn reeds lang geleden afgebroken; bij de kerkhoven staan klokkestoelen. In beide dorpen zijn tussen 1850 en 1940 de veranderingen beperkt gebleven tot een enkele invulling binnen de bestaande structuur of vervanging van bestaande bouwwerken. Ook in de periode na de Tweede Wereldoorlog hebben zich geen ingrijpende wijzigingen voorgedaan.

Oosterzee, Echten en Echtenerbrug

Oosterzee en Echten waren omstreeks 1850 beide langgerekte agrarische dorpen. De uit elkaar gelegen bebouwing was (en is) hoofdzakelijk gelegen langs de weg naar Heerenveen. Beide dorpen kunnen dan ook gekarakteriseerd worden als streek- of wegdorpen. Op de kaart van Schotanus (1718) blijkt dat de bebouwing aanvankelijk alleen aan de noordzijde was gesitueerd; ten zuiden van de weg lag het uitgestrekte veengebied. In Oosterzee maar vooral in Echten woonden vroeger dan ook vele veenarbeiders, die voor een groot deel uit Overijssel afkomstig waren (zgn. Gieterschen; mensen afkomstig van Giethoorn en omgeving). De Gieterschevaart en Gieterschebrug herinneren nog aan deze groep mensen. Op de kaart van Eekhoff (1853) is ook aan de zuidzijde van de weg bebouwing ingetekend. Verder zijn op de kaart een viertal verdichtingen in de bebouwing waar te nemen : Oosterzee-de Buren; Gieterschebrug, Echten en Echtenerbrug. Echtenerbrug heeft een kruisvormige plattegrond met op het kruispunt de brug over de Pier Christiaansloot.

Ook in Oosterzee en Echten zijn tussen 1850 en 1940 de veranderingen beperkt gebleven tot een enkele invulling binnen de bestaande structuur of vervanging van bestaande bouwwerken. Een wat meer grootschalige invulling was de oprichting van de zuivelfabriek in 1891 in de kern van Oosterzee.

Echtenerbrug kreeg later de status van zelfstandig dorp.

6.4 Verspreide bebouwing

Met uitzondering van de Echtenerpolder was er in Lemsterland omstreeks 1850 weinig of geen verspreide bebouwing aanwezig. De verdere ontwikkeling van de bebouwing in de Echtenerpolder is al eerder aan de orde gekomen.

Vermeldenswaardig is nog wel de bebouwing aan de Doraweg (Lemmer) in de omstreeks 1900 opgerichte polder de Kikkert, gelegen tussen het Brandemeer en de Groote Brekken. Aan het begin van deze eeuw werden in de polder een achttal identieke, kleine stelpboerderijen en enkele arbeiderswoningen gebouwd. Deze polder is in aanleg goed bewaard gebleven.

LITERATUUR

Algemeen

A.J. v.d. Aa (Hoofdred.). Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden. Gorinchem, 1839-1851. 14 Delen. Herdruk: Zaltbommel 1976.

G. Abma (Hoofdred.). Encyclopedie van Hedendaags Friesland. 2 Dln. Leeuwarden (1975).

A. Algra. De Historie gaat door het eigen dorp. 6 Dln. o.a. [1955-1960], Leeuwarden.

J.H. Brouwer (Hoofdred.). Encyclopedie van Friesland. Amsterdam / Brussel 1958.

Buro Bügel/Van de Dijk B.V. (samenst.). Kultuurhistorische Aspecten van het Friese Landschap. Inventarisatie van elementen en patronen. Groningen (1979).

Provincie Friesland, Afdeling Onderzoek, Bureau Centrale Databank. Overzicht van het aantal inwoners per dorpsgebied van de provincie Friesland van 1.1.1984 t/m 1.1.1990. Leeuwarden 1990.

J. Cnossen. De bodem van Friesland. Toelichting bij blad 2 van de bodemkaart van Nederland. Wageningen (1971).

Gedeputeerde Staten van Friesland. Beleidsnota voor landschapszorg en natuurbeheer in Friesland. Ontwerp. (november 1985)

Provinciale Planologische Dienst. Cultuurhistorische Paden in Friesland. Nota 257. Leeuwarden 1979.

Lemsterland

Jelle de Jong. Wandeling langs de monumenten van Lemmer. Uitgave van de gemeente Lemsterland, april 1990.

A.E. Klijnsma. Lemsterlan. In Kuijerke troch it forline. Bolsward, 1975.

R. van der Meer-Snijder. Leven en werken in het Bantega van vroeger. Lemmer, 1982.

Pieter Terpstra. Havenplaats Lemmer. Uitgave van de Stichting Monument van de Maand. Leeuwarden, april 1990. (Jrg. 5, deel 1).

J. Wagenmakers. Lemmer in oude ansichten deel 2. Zaltbommel, 1978.

Arend Jan Wijnsma. Het stoomgemaal van Tacoziyl. Uitgave van de Stichting Monument van de Maand. Leeuwarden, november 1987. (Jrg. 2, deel 7).

GERAADPLEEGD KAARTMATERIAAL :

Grietenijkaarten van B. Schotanus a Sterringa. Vermeerderd uitgegeven door Francois Halma 1718.

Grietenijkaart van 1853 van W. Eekhoff.

Topografische kaarten 1 : 25.000 ca. 1930 en de (gedeeltelijk) herziene versies van ca. 1950.

BIJLAGE I BEVOLKINGSONTWIKKELING

	1856	1876	1895	1900	1905	1925	1940	1990
Bantega								561
Delfstrahuizen	290	392	452	464	456	697	?	460
Echten	883	805	903	911	1040	1271	1526	323
Echtenerbrug								766 1)
Eesterga	143	188	186	199	178	207	194	64
Follega	183	248	306	324	300	354	382	156
Lemmer	2713	2761	3331	3353	3500	3971	4100	8387
Oosterzee	1054	1063	1243	1262	1289	1494	1373	838
Schoteruiterdijken	45	68	42	38	38	53	48	- 2)

1. Echtenerbrug was een buurschap onder Echten (en Delfstrahuizen) maar werd tussen 1958 en 1974 een zelfstandig dorp.
2. Het dorp Schoteruiterdijken hoorde vanouds onder de gemeente Schoterland, na de opheffing van deze gemeente kwam het bij Haskerland en later bij Lemsterland. In 1958 was Schoteruiterdijken met 32 inwoners het kleinste dorp van Lemsterland. Al voor 1974 was het geen zelfstandig dorp meer.

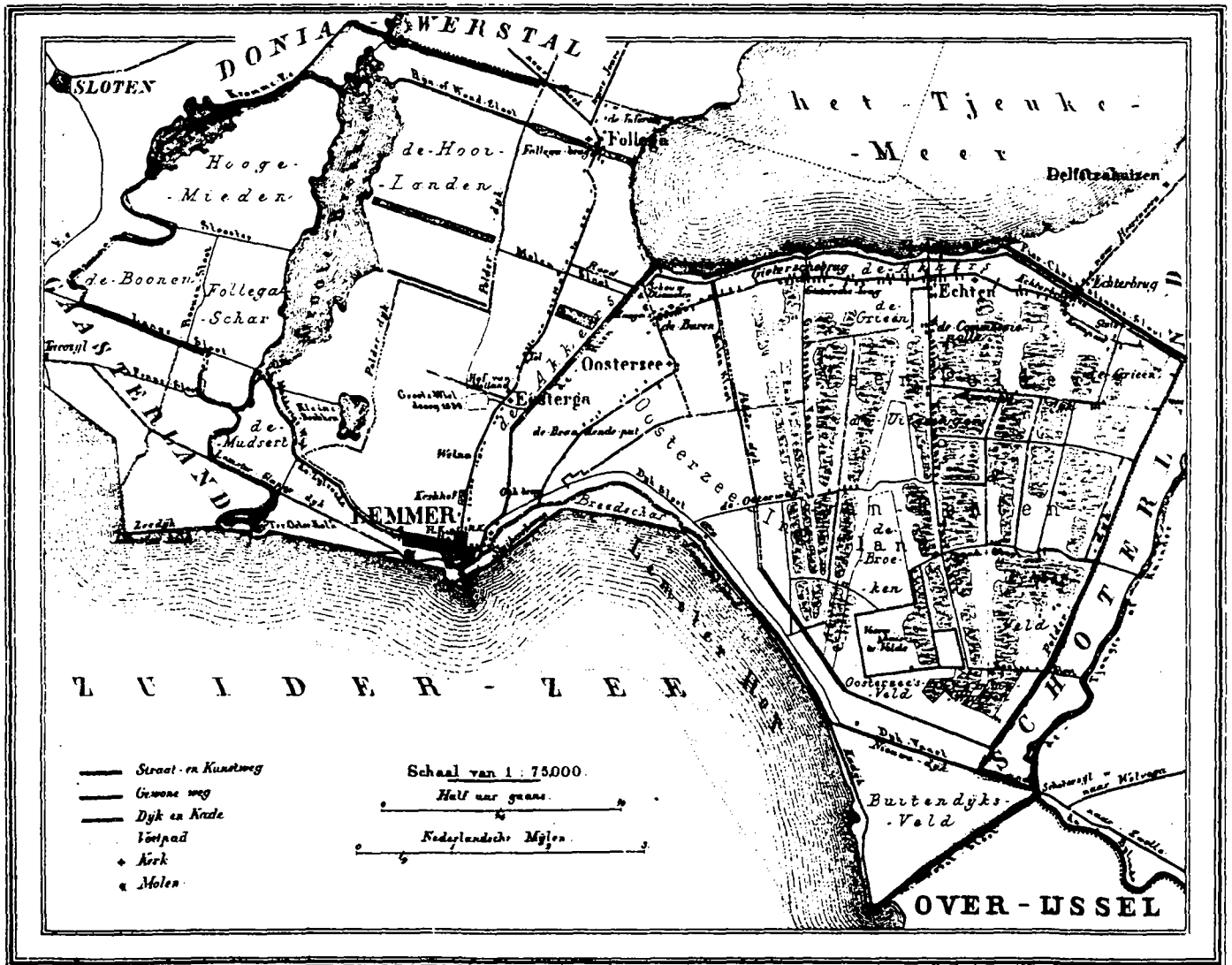
Kaart 1

Gemeente Lemsterland

J. Kuyper Gemeente-atlas van Friesland

PROVINCIE FRIESLAND.

GEMEENTE LEMSTERLAND.

1865.

6602 Buiders. 5000 Inwoners.

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

Kaart 2 Gemeente Lemsterland Situatie omstreeks 1985

